

ELEKTRONİK İŞLETMELERDE (e-İŞLETMELERDE) SATIN ALMA İŞLEMLERİ VE İÇ KONTROL İLİŞKİSİ*

Doç. Dr. Adnan SEVİM**
Arş. Gör. Dr. Mustafa GÜL***

ÖZ

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızlı gelişimi her alanda olduğu gibi işletmeleri de yakından etkilemiştir. Artık günümüzde geleneksel iş yapma şekilleri terk edilerek işletmelerle ilgili her bir işlemin bilgisayar ve internet ortamında yapıldığı ve adına “Electronic Business e-Business, Elektronik İşletme (e-İşletme) ya da e-İş” denilen bir dönüşüm gerçekleşmektedir. Geleneksel işletme ortamında elle, kâğıt ve kalemle yapılan işlemler artık günümüzde bilgisayar ve internet ortamında bütünleşik bir veri tabanı üzerinde gerçekleştirilmektedir. Bu değişim, doğal olarak işletmelerin iç kontrol sistemlerinin de yeniden yapılandırılmasını zorunlu hale getirmektedir. Bu amaçla çalışmada muhasebe bilgi sistemi alt sistemlerinden birisi olan satın alma işlemleri iç kontrol ilişkisi açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: e-İşletme, e-Satın Alma, İç Kontrol

Jel Kodları: M49

THE RELATION OF PROCUREMENT TRANSACTIONS AND INTERNAL CONTROLS IN ELECTRONIC BUSINESSES

ABSTRACT

The rapid development of information and communication technologies did influence businesses as it did in all areas of life. Conventional methods of doing business are being abandoned and it is being transformed to a system called e-business in which every transaction is implemented electronically over an integrated database. The transactions done with the help of hands, paper and pencil started to be done today in computer and internet environment. The change in the structure of accounting information systems naturally made it necessary to restructure the internal control systems of the businesses. For that purpose, in the present study, the relation between expenditure transactions one of the subsystem of accounting information system and internal control system is attempted to be explained.

Keywords: e-Business, e-Purchase, Internal Control

Jel Classification: M49

GİRİŞ

Çağımız bilgi çağı ve teknolojinin herhangi bir unsurunu kullanmadan ne bir günümüz, ne bir saatimiz belki de bir anımız geçiyor. Teknolojik gelişmelerin en çok etkilediği alanlardan biri de hiç şüphesiz iş dünyası. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte işletmelerde geleneksel iş yapma biçimleri terk edilerek, her bir işlemin bilgisayar ve internet ortamında yapıldığı ve adına “Electronic Business (e-Business), Elektronik İşletme (e-İşletme)

* Bu makale Doç. Dr. Adnan Sevim’in danışmanlığında Arş. Gör. Mustafa Gül tarafından hazırlanan “İşletmelerde Elektronik Ortamda Muhasebe Bilgi Sistemi İç Kontrol İlişkisi ve Bir Uygulama” adlı tezden üretilmiştir.

** Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü

*** Anadolu Üniversitesi SBE, İşletme Ana Bilim Dalı, Muhasebe Bilim Dalı

ya da e-İş” denilen bir dönüşüm gerçekleşmektedir. Kuşkusuz bu gelişmelerden muhasebe bilgi sistemleri de payını almaktadır. Geleneksel işletme ortamında elle, kâğıt ve kalemle yapılan işlemler günümüzde artık bilgisayar ve internet ortamında bütünleşik bir veri tabanı üzerinde gerçek zamanlı olarak gerçekleştirilmektedir. Muhasebe bilgi sistemlerinin yapısındaki bu değişim, doğal olarak işletmelerin iç kontrol sistemlerinin de yeniden yapılandırılmasını zorunlu hale getirmektedir.

İşletmelerin aktiflerini korumak, bilgilerin doğruluk ve güvenilirliğini sağlamak, faaliyetlerin verimliliğini ve politikalara uygunluğunu sağlamak, kaynakların ekonomik ve verimli kullanımını sağlamak, belirlenen amaçlara ve hedeflere ulaşılmasını sağlamak olarak sıralayabileceğimiz iç kontrolün amaçlarına ulaşabilmesi, muhasebe bilgi sistemi içinde etkin bir iç kontrol sisteminin varlığı ve uygulanmasıyla mümkün olabilmektedir. Muhasebe bilgi sistemi ve iç kontrol arasında sıkı bir ilişki söz konusudur. Bütünleşik muhasebe bilgi sistemleri önemli iç kontrol noktalarını bünyesinde bulunduruyorsa da, e-dönüşümün işletmelere sağladığı çok önemli fayda ve kolaylıkların yanı sıra pek çok yeni tehdit ve riskleri de beraberinde getirmektedir. Muhasebe bilgi sistemi içerisinde etkin bir iç kontrol sistemi olmadığında tek bir tuşa dokunmak belki de işletmelere telafi edilemeyecek zararlar verebilecektir. Dolayısıyla e-İşletmelerde etkin bir iç kontrol sisteminin varlığı ve uygulanması işletmeler açısından hayati önem arz etmektedir.

1. e-İŞLETME KAVRAMI

e-İşletme kurum içindeki işletme süreçlerinin bilgi teknolojileri ve internet kullanılarak yürütülmesini ifade etmektedir. e-İşletme elektronik ticareti (e-ticaret) de kapsamaktadır. e-Ticaret internet üzerinden mal ve hizmet alım ve satım faaliyetlerinin yapıldığı bir e-İşletme fonksiyonudur. e-Ticaret reklam, pazarlama, müşteri desteği, güvenlik, dağıtım ve ödeme gibi faaliyetleri kapsamaktadır (Laudon and Laudon 2009: 67). O’Brien ve Marakas (2008: 250)’de e-İşletmeyi, hem kurum içi ağda, hem de müşteri ve işletme ortaklarıyla, elektronik ticareti, kurum iletişimi ve işbirliğini desteklemek için internetin, diğer ağların, bilgi teknolojilerinin ve web-tabanlı işletme süreçlerinin kullanılması olarak tanımlamaktadırlar. Yine benzer şekilde Combe (2006:1)’de e-İşletmeyi işletmenin müşterileri, tedarikçileri ve diğer paydaşlarıyla örgütsel iletişim ve işbirliğini, elektronik ticaret ve işletme süreçlerini güçlendirmek için internetin kullanılması olarak tanımlayarak, işletmelerin ticari süreçlerini desteklemek için internet, intranet, ekstranet ve diğer ağları kullandıklarını ifade etmektedir.

O’Brien ve Marakas (2008: 250), Laudon ve Laudon (2009: 67) ve Combe (2006: 1) e-İşletmenin, internet ve diğer ağlar üzerinden ürün, hizmet ve bilginin alınmasını, satılmasını, pazarlamasını ve sunulmasını kapsayan e-ticareti de kapsadığını, yaygın görüşün tersine, e-İşletmenin e-ticaret ile eş anlamlı olmadığını belirtmektedirler. Ayrıca e-İşletmenin kapsam olarak çok daha geniş ve herhangi bir işletme eylemini kolaylaştırmak için diğer teknolojiler ve elektronik iletişim şekillerinin birleşimindeki ağ kullanımını belirginleştirmek için işlemlerin ötesine geçtiğini de ifade etmektedirler.

Aşağıdaki tabloda e-İşletme ve e-ticaret farklılıkları gösterilmektedir.

Tablo 1. e-İşletme ve e-Ticaretin Karşılaştırılması

e-İşletme	e-ticaret
Elektronik alış-satış	Elektronik tedarik
Elektronik dağıtım	Elektronik satış
Elektronik tedarik	-
Elektronik pazarlama	-
Online müşteri hizmetleri	-
Elektronik işbirliği	-
İş süreçlerinin otomasyonu	-

Kaynak: Combe 2006: 2.

İnternet ve ilgili teknoloji uygulamaları, işletmelerin iş yapma şekillerini ve bilgi sistemlerinin yapısını değiştirmiştir. Dolayısıyla, pek çok işletme bugün internet teknolojilerini, işletme süreçlerini web-erişimli kılmak ve yenilikçi e-İşletme uygulamaları için kullanılmaktadırlar (O'Brien ve Marakas, 2008: 12).

Aslında e-İşletme daha genel anlamıyla çevrimiçi değer değiştirme olarak da düşünülebilir. Çevrim içinde herhangi bir bilgi değişimi, para, kaynak, hizmet ya da bunların herhangi bir bileşimi e-İşletme şemsiyesinin altındadır. İnternet, işletme içinde (intranetler) ve işletmenin ticari ortakları arasındaki (ekstranetler) pek çok işletmenin e-İşletme uygulamalarını destekleyen başlıca bilgi teknolojileri altyapısı haline gelmiştir. Bu işletmeler e-İşletme uygulamalarını (O'Brien ve Marakas, 2008: 12):

- ✓ İçsel işletme süreçlerini yeniden yapılandırmak,
- ✓ Elektronik ticaret sistemlerini müşterileri ve tedarikçileriyle yürütmek,
- ✓ İşletme takım ve iş grupları arasında kurumsal işbirliğini geliştirmek için kullanılmaktadırlar.

İşletmeleri e-İş'e zorlayan pek çok sebep vardır. Bu sebepler aşağıdaki gibi sıralanabilir (İyiler, 2009: 94. www.ibp.gov.tr/bilkay/assets/eticaret.pdf Erişim Tarihi: 10.04.2011):

- ✓ Müşterilere sunulan çözüm alternatifleri, bunların içeriği ve müşteriyle etkileşim yolları geliştirmiştir. Müşteriler bunun farkındadır ve talep etmektedir. Bilgiye 7x24 saat erişim hizmet kadar önemli hale gelmiştir.
- ✓ Yeni rakipler doğmaktadır. Küresel birleşmeler rekabeti artırmakta, yaygın, etkin ve düşük maliyetli işletmeler doğmaktadır.
- ✓ Teknoloji müşteriye tasarlama, yaratma ve teslimde değişik etkileşim çeşitleri sunmaktadır.
- ✓ İşletmelerin görünen ve görünmeyen varlıklarını yeniden biçimlendirmeleri gerekmektedir.
- ✓ İş ortakları e-İş kullanmakta ve talep etmektedir.
- ✓ Her iş süreci kökten değişmekte ve sanayi standardı haline gelmektedir. Standardizasyonun ve entegrasyonun önemi artıyor. Bu gelişim işletme içinde, işletmeler arasında ve e-pazar yerleriyle oluyor. Özellikle Tedarik Zinciri Yönetimi'nde artan dış kaynak kullanımı ve maliyet baskısı ile artan müşteri taleplerini dengeleme gerekliliği işletmeleri zorlamaktadır.

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılmaktadır ki işletmeler kendileri her ne kadar istemeseler de şartlar işletmeleri e-İşe zorlamaktadır. Çünkü müşterileri, tedarikçileri, rakipleri

söz konusu bu teknolojileri kullanıyor ise işletmeler de paydaşlarıyla iş yapabilmek için onlarla benzer teknolojileri kullanmak durumunda olacaktır.

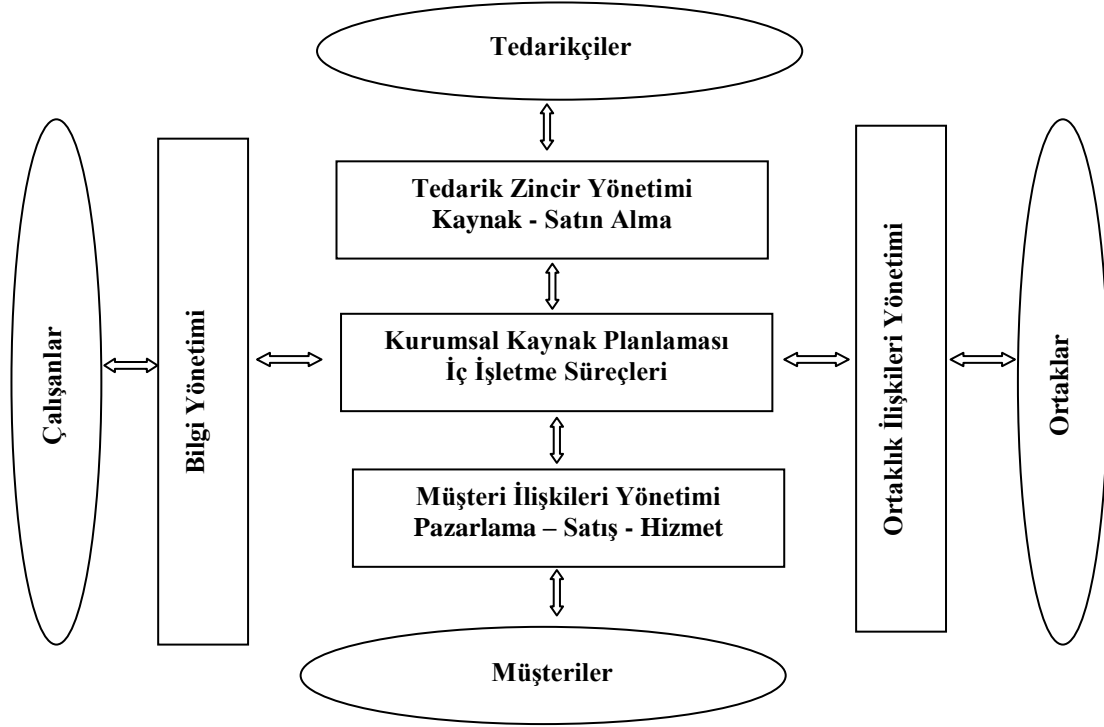
1.1. e-İşletme Yapısı ve İşleyişi

e-işletmelerde işler bütün işletme fonksiyonlarının birbirinden ayrı yürütüldüğü geleneksel işletmelerin aksine işletmenin tüm fonksiyonları (üretim, insan kaynakları yönetimi, tedarik zinciri yönetimi, müşteri ilişkileri yönetimi, finansal tedarik zinciri,) bir veri tabanı, internet, intranet ve ekstranet uygulamalarıyla eşzamanlı olarak yürütülmektedir.

e-İş yapmanın birincil koşulu, işletme içi ve dışına yönelik her türlü işlemin sadece dijital ortamda gerçekleştirilmesidir. Böylelikle işletmeler bilişim ve iletişim teknolojilerinden yararlanarak “İşletme Uygulamaları Bütünleştirilmesi” olarak adlandırılan “Enterprise Application Integration-EAI” yazılımları kullanarak bir işletmenin iç ve dış ilişkilerini akıllı sistemler kullanan örgütlere dönüştürmektedirler (Hackbarth ve Kettinger 2000; O'Brien, 2001 aktaran Yahyagil 2001: 9). Bu, aynı zamanda işletmelerde “iş zekâsı” (Business Intelligence) olarak tanımlanabilecek “yapay zekânın” da iş dünyasında yerini almasının işaretleri arasındadır (Yahyagil 2001: 9).

Bütünleştirilmiş bilgi sistemlerine sıklıkla kurumsal kaynak planlaması-KKP kullanım özelliği kazandırılır. Bir KKP sisteminin uygulama amacı, tedarik zinciri boyunca tedarikçi, üretici ve müşteri bilgilerini bütünleştirmektir. Büyük modern bir işletmenin içinde yer alan bütünleştirilmiş bilgi sistemleri kesinlikle kolay bir konu değildir. Bu sistem, yüksek teknikten yüksek etkiye varan şekilde sıralanan ve anlaşılması güç unsurlardan oluşan karmaşık bir yapıdır. Genellikle çok pahalıdır, kapsamlı doğal kaynak ve zaman harcadığı için finansal riskler ortaya çıkarır. İşletme bütünleşmeleri için birçok motive edici güç vardır. İşletme bütünleşmesi iç organizasyonel süreçlerde ortaya çıkan pek çok probleme bir çözüm olarak görülebilir. Pek çok örgüt; envanter, üretim, personel ve girişim içindeki hemen hemen diğer tüm alanlarda maliyet kontrolü ile kaliteden ödün vermeksizin maliyet yapılarını azaltmanın tek yolu olarak görülen bütünleşme çabalarıyla ilgilidir (Haag vd. 2007: 340-341).

Şekil 1: Kurumsal Uygulama Yapısı.

Kaynak: O'Brien ve Marakas, 2008: 253.

Yukarıdaki şekil 1 bugün pek çok işletmenin sahip olduğu ya da kurduğu büyük çapraz fonksiyonel işletme uygulamalarının ve onların ilişkilerinin genel görüşünü göstermektedir. Bu yapı, temel bileşenleri, süreçleri ve büyük e-işletme uygulamalarının ara yüzlerini ve bütün bunların birbiriyle olan ilişkileri için kavramsal bir çerçeve sunmaktadır. Bu uygulama yapısı, aynı zamanda işletme sistemlerinin müşterileri, tedarikçileri, ortakları ve işletmenin çalışanlarının oynadığı rolü açığa çıkarmaktadır (O'Brien ve Marakas, 2008: 250, 253)

Kurumsal kaynak planlaması, geleneksel işletme işlevleri yerine, temel işletme süreçlerini işletmenin müşterisi, tedarikçisi, ortağı ve çalışan paydaşları ile uyumlaştırmaya odaklanmaktadır. Dolayısıyla, kurumsal kaynak planlaması, bir işletmenin içsel üretiminin, dağıtımının ve finansal süreçlerinin etkililiğine yoğunlaşmaktadır. Müşteri ilişkileri yönetimi MİY (Customer Relationship Management-CRM), kârlı müşterileri pazarlama, satış ve hizmet süreçleri aracılığıyla bulmaya ve tutmaya odaklanmaktadır. Ortaklık ilişkileri yönetimi (Partner Relationship Management PRM), bir işletmenin ürün ve hizmetlerinin satış ve dağıtımını kolaylaştıran ortakları bulmayı ve tutmayı hedeflemektedir. Tedarik zincir yönetimi TZY (Supply Chain Management-SCM), bir işletmenin ihtiyaç duyduğu ürün ve hizmetler için, tedarikçileriyle birlikte en etkili ve etken kaynak ve satın alma süreçlerini geliştirmeye odaklanmaktadır. Bilgi yönetimi (Knowledge Management-KM) uygulamaları ise, bir işletmenin çalışanlarına ekip işbirliği ve ortak karar vermelerini kolaylaştıran araçlar sağlamaya yöneliktir (O'Brien ve Marakas, 2008: 253)

Bir işletme, çapraz-işlevsel kurumsal sistemlerle nasıl bağlantı kurabilir? Kurumsal Uygulamalar Bütünleşmesi (Enterprise Application Integration-EAI) yazılımı, pek çok

işletmenin temel e-işletme uygulamalarını bağlamak için kullanılmaktadır. EAI yazılımı, kullanıcılara işletme uygulamalarında ortaya çıkan etkileşimlerde işletme süreçlerini modellemeyi kolaylaştırmaktadır. EAI ayı zamanda, veri dönüşüm ve koordinasyonu, uygulama iletişim ve mesajlaşma servisini ve uygulama ara yüzlerine erişimi mümkün kılan arakatman ara yüz yazılımı (middleware) sağlamaktadır (O'Brien ve Marakas, 2008: 254). Dolayısıyla, EAI yazılımı, kullanıcılar tarafından geliştirilmiş işletme süreç modellerinden çıkarılan kurallara göre veri alışverişine izin veren çeşitli kurumsal uygulama gruplarını bütünleştirebilmektedir (O'Brien ve Marakas, 2008: 255).

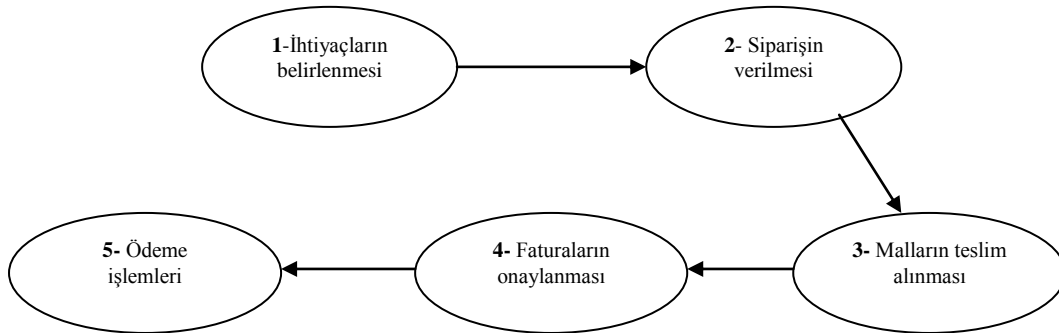
Küreselleşme ile birlikte dünyadaki bütün birimler birbiri ile bütünleşmiş ve bağımsız bir birim kalmamıştır. Günümüzde her birim başka birimlerin alt ya da üst birimi haline gelmiştir. Evrendeki tüm birimler, birbirleri ile etkileşim içindedirler. Bu gelişmelere paralel olarak bilgi sistemleri de birbirleriyle etkileşim içinde bütünleşik bir yapı şeklini almıştır (Sevim, 2009: 55).

Kurumsal işbirliği sistemleri, aralarında ağ kurulmuş takımlar ve iş gruplarının üyeleri arasında iletişim, koordinasyon ve işbirliğini desteklemek için yazılım sistemlerinin kullanımını içermektedir (O'Brien ve Marakas, 2008: 12). Bir işletme bu tip sistemleri hayata geçirebilmek için intranetleri, interneti, ekstranetleri ve diğer ağları kullanabilir. Söz gelimi, çalışanlar ve dışarıdan gelen danışmanlar, elektronik posta, video konferans, elektronik tartışma grupları ve üzerinde çalışılan web sayfaları bilgisi için işletme projelerinde işbirliği yaparken, kurum intranetini ya da interneti kullanan sanal ekipler oluşturabilirler (O'Brien ve Marakas, 2008: 13).

2. e-İŞLETMELERDE SATIN ALMA İŞLEMLERİ

Muhasebe bilgi sistemi alt sistemlerinden birisi olan satın alma işlemleri alt sistemi tedarikçiden mal ve/veya hizmetlerin alınması ve bedelinin satıcıya ödenmesi sürecine ilişkin işlemleri kapsar (Deshmukh, 2006: 144; Gelinas ve Dull, 2008: 54). Şekil 2'de de görüleceği üzere satın alma ve harcama süreci; ihtiyaçların belirlenmesi, siparişin verilmesi, malların teslim alınması, faturaların onaylanması ve ödemelerin yapılması işlemlerini kapsamaktadır.

Şekil 2: Satın Alma ve Harcama Döngüsü

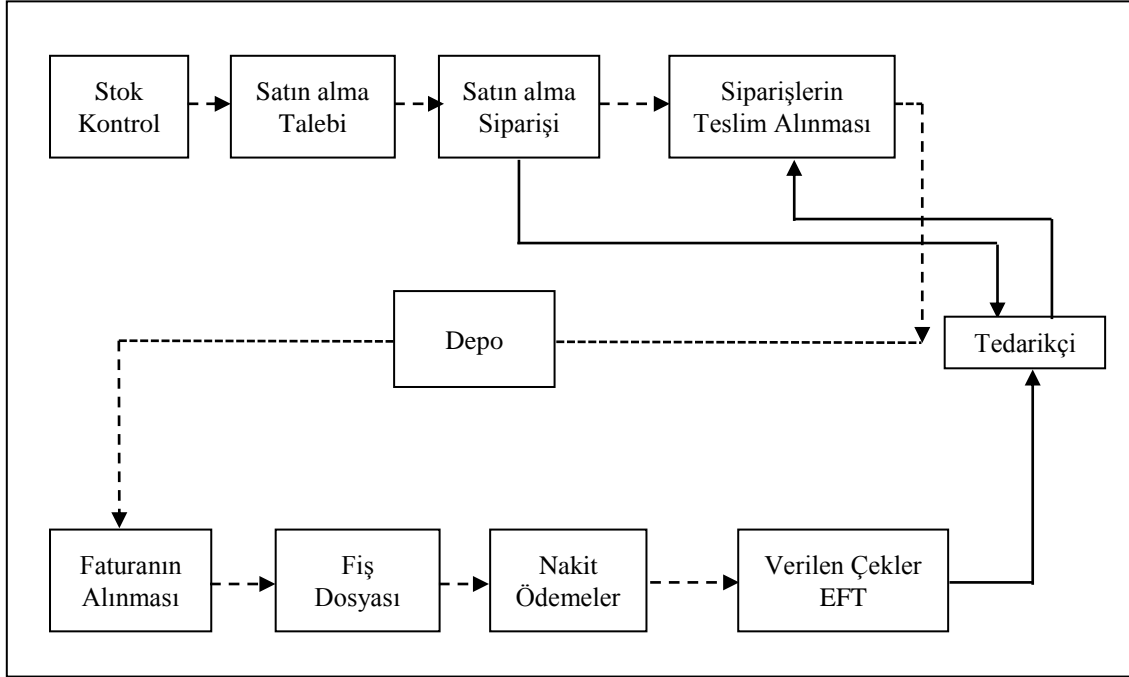

Kaynak: (Gelinas ve Dull, 2008: 55).

Harcama işlemleri, satın alma talebi formu düzenlenerek satın alma bölümüne gönderilir. Satın alma bölümü onaylanan siparişleri tedarikçiye gönderir. Tedarikçiden gelen siparişler teslim alma raporuyla birlikte kontrolleri yapılarak teslim alınır. Teslim alma raporu muhasebe bölümüne ve stok kontrol bölümüne gönderilir. Stok kontrol bölümü de stok bilgilerini yeni gelen siparişleri kayıt ederek günceller. Tedarikçi işletmeye fatura gönderir ve

işletmede fatura ile birlikte satın alma talebi, satın alma siparişi, teslim alma formu ve varsa diğer belgeler için bir fiş paketi oluşturularak muhasebeye gönderilir. Onaylandıktan sonra tedarikçiye ödeme yapılır. Bu işlemler sürecinde yapılması gereken muhasebe kayıtları da süreç içerisinde ilgili belgelerin muhasebe bölümüne gelmesiyle muhasebeleştirme işlemleri de gerçekleştirilir. Fiş paketi finans bölümüne gönderilir buradan da bir çek ya da ödeme emri ile tedarikçiye ödeme gerçekleştirilir. Detayda farklılıklar olsa da işletmelerin satın alma süreçleri genelde benzerlik göstermektedir. Bu akış şekil 3’de gösterilmektedir.

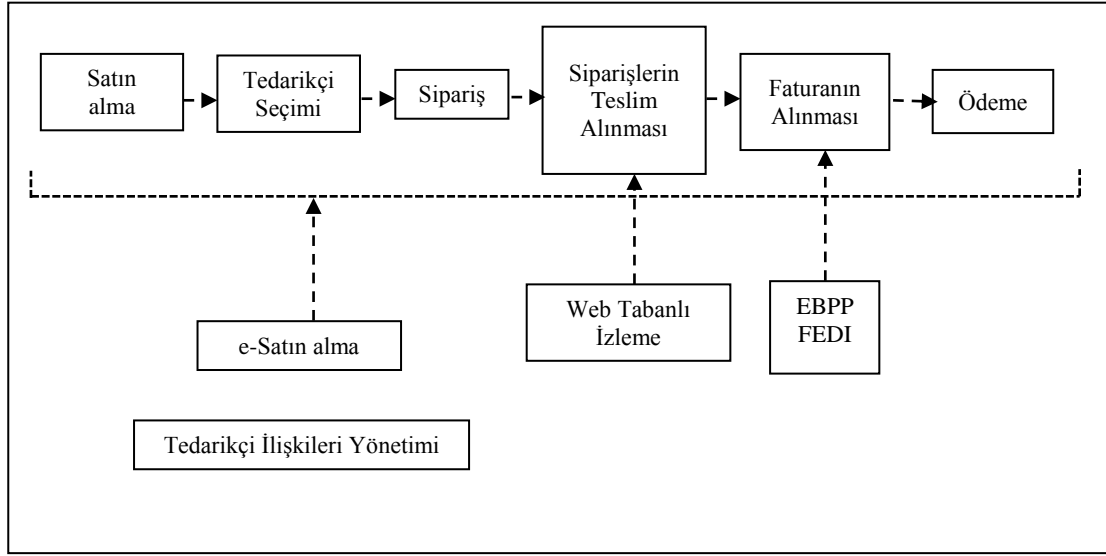
Şekil 3: Harcama İşlemleri

Kaynak: Deshmukh, 2006: 191

İnternet ve KKP sistemi uygulamaları işletmelerin satın alma süreçlerini önemli ölçüde değiştirmiştir. Stoklar otomatik olarak kontrol edilebilmekte tedarikçiler internet üzerinden stok seviyelerini kontrol ederek belli bir stok seviyesinin altına düşen stokları işletmeye gönderebilmektedirler. Satın alma işlemleri küresel düzeyde gerçekleştirilebilmektedir. Bir işletmenin farklı ülkelerden tedarikçileri olabilmektedir ve satın alma yetkilisine bazı özel onaylar olmadan sipariş verme yetkisi verilebilmektedir. Tüm satın alma süreci yüz yüze herhangi bir görüşme olmaksızın web üzerinden gerçekleştirilebilmektedir. Tedarikçi ilişkileri yönetimi ve e-satın alma işlemleri satın alma işlemlerinin çoğunluğunun web ortamında otomatik olarak yapılmasını sağlamaktadır. Bu araçlar ödeme işlemleri için ödenecek hesaplar modülü ile etkileşime girebilir. Sabit kıymet yönetimi de web erişimli olmuştur. Sabit kıymet ile ilgili etkiler diğer satın alma ve harcama kadar etkili ve derin değildir (Deshmukh, 2006: 191-192).

Şekil 4: Satın Alma ve Harcama İşlemlerindeki e-Değişim

Kaynak: Deshmukh, 2006: 191

İşletmelerin faaliyet alanlarına bağlı olarak bir işletmede satın alınacaklar, ticari mal, hammadde ve malzeme, işletme malzemesi, sarf malzemeleri, hizmet ve maddi duran varlık olabilir. Harcama döngüsü bağlamında satın alma faaliyetleri; satın alma talebi, tedarikçi seçimi, satın alma siparişinin oluşturulması, mal ve/veya hizmetlerin teslim alınması ve tedarikçilere ödemenin yapılması süreçlerini kapsamaktadır (Deshmukh, 2006: 192).

İşletmelerde satın alma ihtiyacının belirlenmesi çeşitli şekillerde olabilmektedir.

- ✓ Stokların belli bir seviyenin altına düşmesi ile satın alma ihtiyacının ortaya çıkmasıdır. e-işletmelerde her bir stok kalemi için belirlenen ekonomik sipariş miktarının altına düşen stok kalemleri sistemde uyarı verir ve satın alma talebi oluşturulur,
- ✓ Alınan siparişlere bağlı olarak üretim planlama bölümünden gelen satın alma istekleri,
- ✓ İşletmede çeşitli bölümlerin ya da işletmenin politikaları gereği eğitim, danışmanlık gibi ortaya çıkan hizmet ihtiyaçları,
- ✓ İşletmenin yatırım planlarına bağlı olarak maddi duran varlık ve diğer yatırımlardır ki bunlar işletme de fizibilite çalışması sonucu ortaya çıkan ve genelde bütçelenmiş yatırımlardır.

e-İşletmelerde satın alma ihtiyacı olan birim sistemde satın alma talebi oluşturmalıdır. Hazırlanacak talep fişi ekran örneği aşağıda gösterilmektedir.

Talep Fişi

Fiş No: 00000001
Tarih: 27.11.2002
Saat: 15:12:39
Belge No:

İşyeri: 000, Merkez
Bölüm: 000, Merkez
Fabrika: 000, Merkez
Ambar: 000, Merkez

Özel Kod:
Yetki Kodu:
Durumu: Öneri
Talep Eden: LOGO

Tür	Kodu	Açıklaması	Miktar	Karşılanan Miktar	Birim	Durumu	K
Malzeme	TM.02.99	TM.02.99	15		ADET	Öneri	Satın

Kaydet Vazgeç

Ekran 1: Satın Alma Talep Fişi Ekranı

İlgili birim yöneticisi satın alma talebini onayladıktan sonra satın alma talebi satın alma biriminin ekranına gelir.

Satın alma birimi onaylanan satın alma talebine göre tedarikçi seçimi yapar. Seçilen tedarikçilerle bir sözleşme yapılır. Bundan sonra rutin satın alma faaliyeti başlar; sipariş verilir, siparişler teslim alınır ve ödeme yapılır. Kurumsal hedeflere ulaşılması için tedarikçilerin çok yönlü boyutlarıyla değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu direkt ilk madde ve malzeme veya endirekt malzeme veya hizmet satın alması için içerik oluşturmaktadır. İnternet ve KKP çağında bu faaliyetler bütünleştirilmiştir ve genel olarak bölünemez. Yazılım modülleri satın alma sürecinin tamamını yönetebilir (Deshmukh, 2006: 192). KKP sistemi tedarikçi değerlendirme kriter seçimine ilişkin ekran görüntüleri aşağıda gösterilmektedir. Tedarikçi seçiminde sadece fiyata göre değil kalite, teslimat, ödeme koşulları gibi kriterlerde değerlendirilmekte ve bunlar arasından en uygunu seçilmeye çalışılmaktadır.

Tedarikçi Değerlendirme Kriter Seti - 01

Kodu: 01 Özel Kod: ...

Açıklaması: Kriter Seti 1 Yetki Kodu: ...

CH Kriterleri

Cari Hesap Kodu: * ... İl: * ... CH Özel Kodu: * ...

Ticari İşlem Grubu: * ... İlçe: * ... CH Özel Kodu 2: * ...

Semt: * ... CH Özel Kodu 3: * ...

CH Özel Kodu 4: * ...

CH Özel Kodu 5: * ...

Kriter Kodu	Kriter Açıklaması	Kriter Ağırlığı (%)
TESLİMAT	Teslimat Performansı	30
KALİTE	Kalite Performansı	70

CH Kriterleri

Alt Kriter Kodu	Alt Kriter Açıklaması	Alt Kriter Ağırlığı (%)
MAX GECİKME ZAMANI	Teslimat performansı max. gecikme zamanı	70
MAX GECİKME MİKTARI	Teslimat performansı max gecikme miktarı	28
MAX GECİKME PUANI	Teslimat performansı max gecikme puanı	

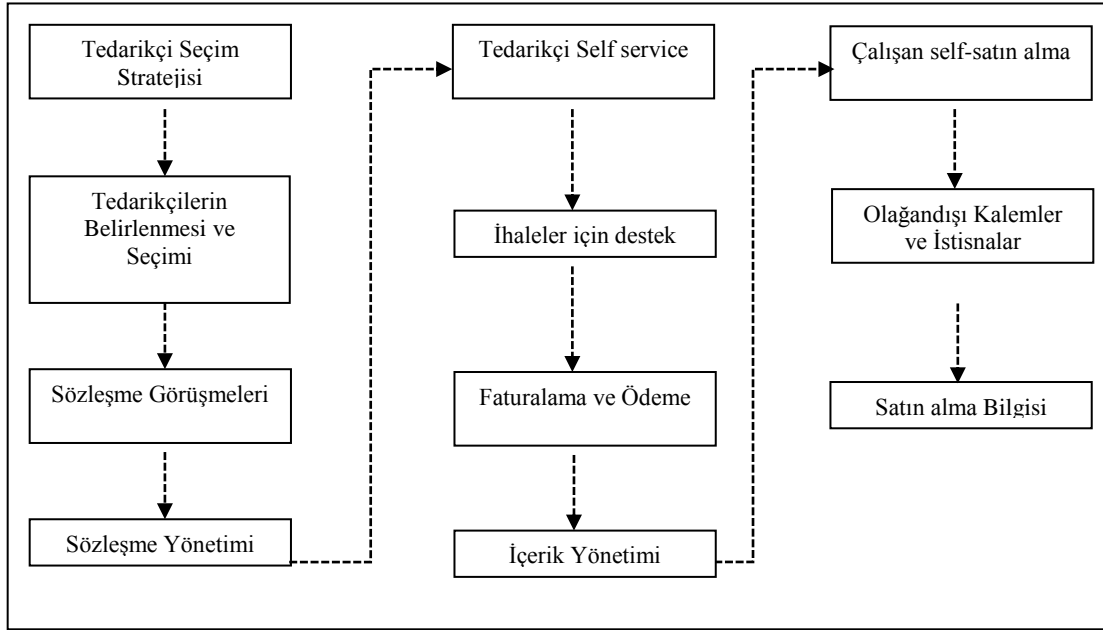
Kaydet Vazgeç

Ekran 2: Tedarikçi Değerlendirme Kriterleri Ekranı

e-satın alma direkt ve/veya endirekt malzemelerin satın alınmasında internetin kullanılmasını ifade etmektedir. e-satın alma malzeme satın alınmasında internetin kullanılmasıyla başlamıştır. Ancak çeşitli tedarikçilerden, online borsalardan ve online pazarlardan mamul bilgilerinin alınarak birleştirilmesi gibi farklı faaliyetleri içererek genişlemiştir. İnternet tabanlı tedarik, tedarikçi ilişkileri yönetimi olarak adlandırılmaktadır (Deshmukh, 2006: 193).

TİY (Tedarikçi İlişkileri Yönetimi) başlangıçta e-satın almanın bir parçası olarak başlamış ve zamanla kaynak (sourcing) ve tedarikçi yönetimiyle kapsamı genişlemiştir. Buradaki anlamıyla kaynak daha stratejik olarak kabul edilmektedir. Şöyle ki; doğru mamulün, doğru tedarikçiden, doğru fiyattan tedarik edilmesidir. TİY tedarikçi uygulamaları için bir yazılım paketi olarak tanımlanabilir. TİY tedarik ve tedarik kaynağı ile ilgilidir. Bu alanda terminolojik olarak pek çok karışıklıklar vardır. Örneğin TİY ve TZY arasındaki farklılıklar nasıl ayırt edilebilir? TİY ve TZY'nin pek çok benzeyen özellikleri ve faaliyetleri vardır. Genel olarak TİY TZY'nin bir alt sistemi olarak kabul edilebilir (Deshmukh, 2006: 193). TİY süreci şekil 5'de gösterilmektedir.

Şekil 5: Tedarikçi ilişkileri yönetimi

Kaynak: Deshmukh, 2006: 193

Tedarikçilere teklif gönderilir. Web ve standart belge kullanımı iş akışını kolaylaştırır. Teklifler fiyat, miktar, nitelik, kalite, teslim takvimi gibi bilgilerin yer aldığı ve tüm tekliflerin birlikte analiz edilebileceği şekilde standartlaştırılır. Tamamlayıcı bilgiler gerekli ise, bu online elde edilebilir. TİY araçları ile çoklu dil, çoklu para desteği ve farklı zaman dilimleri ile başa çıkmak mümkün olabilir. Tedarikçi nitelikli ve onaylı tedarikçiler listesine eklendikten sonra işletmenin tüm departmanları tarafından erişilebilir olacaktır. Tedarikçi ile müzakerede tamamlanınca TİY araçları otomatik olarak özelleştirilmiş bir sözleşme üretilebilir ve bunun sonucunda da satın alma siparişleri verilir. Sözleşmeler mevcut hüküm ve şartlarına uyum için izlenir. Sözleşmenin mevcut hüküm ve şartları uyum içinde izlenir. İmzalanan sözleşmeler inceleme ve model olması açısından organizasyon içinde paylaşılabilir. Sözleşme uzun vadede ise, sistemin istenilen tedarikçilere yeni talepleri rehberlik edecek kaynak kuralları oluşturmak için programlanabilir. Tedarikçi fiyat, kalite, teslimat veya hizmet standartlarını ihlal ederse TİY araçları kullanım istatistikleri, sipariş geçmişlerini kontrol ederek sistemde uyarı verir (Deshmukh, 2006: 196).

TİY araçları çok sayıda tedarikçi self servis yetenekleri sunmaktadır. Bu yetenekler genellikle tedarikçi portalı veya TİY modülü tedarikçi ara yüzü ile sağlanır. Bu araçlar tedarikçilerin alıcının sistemlerine sınırlı erişimine izin verir. Şirketin veri tabanında Onaylı tedarikçi doğrudan kayıt olabilir ve otomatik olarak oluşturulan kullanıcı kimlikleri ve şifreleri kendilerine gönderilir. Tedarikçi kaydedildikten sonra, tedarikçi aşağıdaki faaliyetleri sistem üzerinden gerçekleştirebilir: (Deshmukh, 2006: 197)

- ✓ Adresleri ve iletişim bilgilerini güncelleyebilir,
- ✓ Tedarikçi portalı üzerinde kendi web sayfalarını oluşturarak hizmetlerinin tanıtımını yapabilirler,

- ✓ Hesapları hakkında bilgi edinebilirler (Bu bilgiler sözleşmeleri ve diğer özelleştirilmiş raporlar konusunda farklı tür sipariş geçmişi gibi raporları, sipariş onayları, fatura ve ödeme bilgileri gibi ayrıntıları kapsamaktadır),
- ✓ Kendi ürünleri hakkında bilgi yükleyebilirler,

Diğer bir araçta satın alma maliyetlerini azaltmak için kullanılan e-ihale aracıdır. İhale işletmeler tarafından direkt ve endirekt malzeme, ticari mal hatta karmaşık özelleştirilmiş mamul alımları için kullanılmaktadır (Deshmukh, 2006: 197). İhale de işletme tedarikçi firmalara bir e-mail göndererek bilgilerini verdiği siparişler için ihale açtığını bildirir. Tedarikçiler sisteme giriş yaparak tekliflerini verirler, sistemde diğer tedarikçilerin tekliflerini de görürler ve kendilerinin kaçınıcı sırada olduğunu da görebilir ve tekliflerini revize edebilirler. e-ihaleler güvenli web üzerinden onaylı tedarikçilerin katılımıyla gerçekleştirilir. Tedarikçiler sisteme kendilerine verilen kullanıcı adı şifresi ve doğrulama kodunu girerek sisteme erişebilirler (Deshmukh, 2006: 198).

Sözleşmeye göre hazırlanan siparişler işletmeye geldiğinde işletmenin teslim alma birimi tarafından satın alma siparişi ve sevk irsaliyesine göre kontrol edilerek teslim alınır ve sisteme girişleri yapılır. Eğer gelen siparişlerin kontrolü teknik inceleme gerektiriyorsa ilgili teknik personel tarafından da teknik özellikler açısından kontrolünün yapılması gerekmektedir.

Satın alınan mallara ilişkin faturalar yasal olarak belli bir süre içerisinde düzenlenerek işletmeye gönderilir. e-fatura düzenlenmiş ise işletmeye e-mail yoluyla gelir ve sisteme girişi yapılır. Fatura basılı olarak gelmiş ise sisteme girişi terminallerden manuel olarak yapılır. Fatura girişleri yapılmadan önce verilen siparişler ve sevk irsaliyesi tutarlılığı kontrol edilmelidir.

Sözleşmeye göre yapılacak ödemeler gerçekleştirilir. Satış işlemleri konusunda da belirtildiği üzere belli bir tutarın üzerindeki ödemeler banka, finans kurumları ya da PTT kanalı ile ödenmektedir. Bu bağlamda işletme de EFT yoluyla borçlarını ödeyebilir.

Belli dönemler itibari ile tedarikçi ile mutabakatların yapılması işlemlerin tutarlılığı açısından önem arz etmektedir.

e-işletmelerde intranet uygulamaları ile tedarikçiler işletmenin stok seviyelerini izleyerek belirlenen stok seviyesinin altına düştüğünde siparişlerini üretebilir. Bu sipariş işlemine, satıcı yönetimli envanter Vendor Managed Inventory-VMI olarak adlandırılmaktadır (Deshmukh, 2006: 198).

Bu elektronik satın alma siparişi tedarikçi portalına aktarılır ve tedarikçi için bir elektronik satış siparişi oluşturulmuş olur. Tedarikçi sistemi içine bir e-posta veya günlükleri alır ve siparişi işler. Siparişe ilgili olarak herhangi bir sorun yoksa satın alma siparişi, tedarikçi tarafından kabul edilir (Deshmukh, 2006: 198). Eğer bir anlaşmazlık söz konusu ise anlaşmazlık giderilinceye kadar online müzakereler devam eder. Satın alma siparişi için değişiklik yapılması gerekiyorsa ilgili değişiklikler online olarak izlenebilir. İlk satın alma siparişi karşılaştırma amaçlı olarak arşivlenerek gerektiğinde erişebilir olarak sistemde saklanmaktadır. (Deshmukh, 2006: 199).

Satın alma işlemi uzun vadeli sözleşmeler durumunda biraz farklıdır. Bu durumda satıcı, siparişi belirli bir zaman süresi için belirli bir fiyat ve kalite açısından kabul etmiştir. KKP sisteminde iş akışı kaynak kurallarını belirtmek için kullanılır. (Deshmukh, 2006: 199). Uzun vadeli satın sözleşmesinden kastedilen işletmenin uzun vadede parça parça yapacağı satın almalarıdır. Örneğin yıllık ihtiyaca göre bir malzeme toplam 1.000 adet alınacaktır. Ama 1.000 adet bir seferde değil de ihtiyaç oldukça parça parça alınacaktır. Böyle durumlarda tedarikçi bilgilendirilir ve ona göre fiyat istenir.

TİY araçları ödemeler için elektronik imkânlar sağlar. Tedarikçisi, bir tedarikçi portal veya tedarikçinin muhasebe sistemi kullanılarak elektronik bir fatura hazırlayabilir. Fatura satın

alma sipariş emri ile eşleşmelidir ve sonra onaylanmıştır. Uyuşmazlık halinde, fatura düzeltilmesi için uygun bir yöneticiye yönlendirilir ve düzeltmeler tedarikçi ile teyit edilebilir. Fatura onaylandığında otomatik olarak sözleşme şartlarına göre ödenebilir. Vadesi gelen ödemeler kontrol edilerek EFT yoluyla ya da çek ile de yapılabilir (Deshmukh, 2006: 200). Daha sonra bu işlemler otomatik olarak muhasebeleştirilir.

3. İÇ KONTROL KAVRAMI

Dünyada farklı iç kontrol varsayımları ve sistemsel modellere dayalı çeşitli iç kontrol yapılandırılmaları (Amerika-COSO, İngiltere-Cadbury, Turnbull, Kanada-COCO, Güney Afrika-KING, CobiT, eSAC, SysTrust vb.) oluşturulmuştur (Aksoy,2007:220). Bunların en geniş kapsamlısı olan COSO (Committee of Sponsoring Organizations), diğerlerine kıyasla işletmenin bütününe kapsayan bir yaklaşımdır (Cangemi, M., Singleton.T., 2003:72-76'dan aktaran Aksoy, 2007: 220).

Amerikan Sertifikalı Kamu Muhasipleri Enstitüsü (AICPA) tarafından da benimsenen COSO tarafından yapılan iç kontrol tanımı ise şu şekildedir, "İç kontrol, mali tabloların güvenilirliği, faaliyetlerin ve işlemlerin etkinliği ve verimliliği, faaliyetlerin yasa ve yönetmeliklere uygunluğunu sağlama konusunda sınırlı bir güvence vermek üzere, şirket üst yönetimi veya yönetim kurulu tarafından oluşturulan ve kontrol edilen bir yöntemler bütünüdür" (Sawyer vd. 2003:57-59'dan aktaran Aksoy, 2007: 220).

COSO tanımı baz alınarak Uluslararası Muhasebe Uzmanları Federasyonu tarafından yapılan tanıma göre, iç kontrol sistemi,

- ✓ İşletmenin varlıklarının korunması,
- ✓ Yanlışlıkların ve yolsuzlukların önlenmesi ve bulunması,
- ✓ Muhasebe bilgilerinin doğruluk ve güvenilirliğin sağlanması,
- ✓ Muhasebe bilgilerinin zamanında hazırlanmasının sağlanması ve işletme faaliyetlerinin yönetim politikalarına uygunluğunun sağlanması amaçlarına ulaşmak için işletme faaliyetlerinin düzenli ve etkin bir şekilde yürütülmesini sağlamada yardımcı olan, işletme yönetimi tarafından kabul edilmiş politikalar ve prosedürlerdir. (Kepekçi, 2000: 56).

COSO raporunun temel amacı, işletme yönetimi ve ilgili kişilerin örgütlerindeki faaliyetleri daha iyi kontrol edebilmelerine yardım etmektedir. Bu nedenle değişik iç kontrol kavramlarını ortak bir çatı altında entegre ederek ortak bir tanım oluşturmak ve kontrol unsurlarını belirlemek hedeflenmiştir. Böylece her türden ve büyüklükten işletmelerin kendi iç kontrollerini değerleyebilecekleri, yasa koyucular ve eğitimciler için de bir hareket noktası sağlayacak çoğunlukla genel kabul gören bir yapı oluşturulmaya çalışılmıştır (Yılancı, 2006: 29).

3.1. İç Kontrolün Bileşenleri

COSO raporunda uygun olarak iç kontrolün birbirleriyle ilişkili aşağıdaki beş bileşenden oluştuğunu belirtmektedir: (Yılancı, 2006: 33)

- ✓ Kontrol çevresi,
- ✓ Risk değerlendirme,
- ✓ Kontrol faaliyetleri,
- ✓ Bilgi ve iletişim,
- ✓ İzleme.

COSO iç kontrol bileşenlerinin kısaca açıklayacak olursak:

Kontrol çevresi: İç kontrolün diğer tüm bileşenlerinin temelini oluşturan kontrol çevresi, örgütsel biçimler bütününe örgütteki insanların kontrol bilincine yansımını ifade

etmektedir. Kontrol çevresi, örgütsel disiplini ve örgütsel yapıyı oluşturur. Kontrol çevresi şu faktörleri içermektedir: (Yılancı, 2006: 33)

- ✓ Dürüstlük ve ahlaki değerler
- ✓ Uzmanlığın değerlendirilmesi
- ✓ Yönetim kurulu veya denetim komitesinin katılımı
- ✓ Yönetim felsefesi ve faaliyet yaklaşımı
- ✓ Örgütsel yapı
- ✓ Yetki ve sorumluluk verme yöntemleri
- ✓ İnsan kaynakları politikaları ve uygulamaları

İç kontrol sistemi kurulmadan önce kontrol çevresinin belirlenmesi organizasyon yapısının, yetkilendirmelerin belirlenebilmesi açısından son derece önemlidir ve sıralanan her bir faktörün de açık ve net olarak belirlenmesi gereklidir.

Risk belirleme: Bir işletme karşı kaşıya bulunduğu risklerden haberdar olmalı ve onları dağıtmalıdır. Her işletmenin faaliyetlerini belirli bir uyum içerisinde yerine getirebilmesi için pazarlama, finansman ve diğer eylemleriyle bütünleştirilmiş amaçlar topluluğu olmalıdır. Aynı biçimde, bu amaçlara erişimiyle ilgili riskleri belirleyen, analiz eden ve yöneten mekanizmalara sahip olmalıdır (Yılancı, 2006: 33). Risklerin belirlenmesi alınacak kontrol önlem ve yöntemlerin belirlenmesi açısından önemlidir. O yüzden muhtemel tüm risklerin tespit edilmesi ve risklerin seviyesine göre sıralanması ve birbiriyle ilişkili olabileceklerin de ortaya konması gerekir.

Kontrol faaliyetleri: Bir teşebbüsün amaçlarına ulaşabilmesini engelleyen risklerle ilgili ve yönetim tarafından belirlenmiş işlerin başarılmasının sağlanmasına yardım etmek üzere kontrol önlem ve yöntemlerinin oluşturulması ve uygulanması gerekir (Yılancı, 2006: 33). Risklerin dereceleri, birbiriyle ilişkileri gibi unsurlar açısından belirlendikten sonra bu risklerden korunmak, ortaya çıkmasını engellemek, tamamen önlenemeyecek bir risk ise en az zararla nasıl geçirilebileceğine ilişkin kontrol önlem ve yöntemlerinin belirlenmesi ve istisnasız uygulanması gerekir. Kontrol önlem ve yöntemlerinin uygulanabilir olması da önemlidir.

Bilgi ve iletişim: Bilgi ve iletişim sistemleri, esas olarak çeşitli kontrol faaliyetlerini yürütmek için gerekli olan bilgileri toplar. Finansal raporlamaya uygun bir bilgi sistemi, işlemleri ve durumları tanımlamak, bir araya getirmek, analiz etmek, kaydetmek ve raporlamak için oluşturulan yöntemlerle işletmenin varlık ve borçlarının hesabını verme sorumluluğunu sürdürmek için oluşturulan yöntemlerden meydana gelir. İletişim finansal raporlamanın ötesinde, iç kontrol politika ve prosedürlerinin açıkça anlaşılması ve bu politika ve prosedürlerle ilgili olan bireylerin nasıl çalıştığı ve sorumlulukları ile ilgilidir (Doyrangöl, 2002: 35)

Bu eylemler bilgi ve iletişim sistemleriyle ilgilidir. Bu eylemler, bir işletmenin kişilerinin faaliyetlerini yönetmek ve kontrol etmek için ihtiyaç duydukları bilginin biriktirilmesi ve değişimiyle ilgilidir (Yılancı 45-46).

İzleme: Başlangıç süreci olan izleme ile sistem izlenmeli ve gerekli olan durumlarda değişiklikler yapılmalıdır. Bu şekilde sistem, değişen durumlara göre değişebilecek ve dinamik olarak tepki gösterecektir (Yılancı 45-46). İç kontrol sistemi bir süreçtir. İşletme faaliyetlerinin sürekli izlenerek kontrol önlem ve yöntemlerinin yeterlilikleri kontrol edilmeli, öngörülemeyen bir risk ortaya çıkmış ya da çıkabilecek bir durum söz konusu olduğunda gerekli kontrol önlem ve yöntemlerinin alınması ya da mevcutların geliştirilmesi gereklidir.

3.2. İç Kontrolün Amaçları

Yukarıda yapılan iç kontrol sisteminin tanımında sistemin esas amaçları çok açık bir şekilde ifade edilmektedir. Bu amaçlar: (Çömlekçi 2001:7)

- ✓ Aktiflerin korunmasını sağlamak,
- ✓ Bilginin doğruluk ve güvenilirliğini sağlamak,
- ✓ Faaliyetlerin verimliliğini arttırmak,
- ✓ Personelin yönetim politikalarına uyumunu sağlamak,
- ✓ Belirlenen amaçlara ve hedeflere ulaşılmasını sağlamak.

İşletmelerin aktiflerini korumak: İşletme aktifleri, doğal afetler, çalınma, kaybolma veya özel amaçlar için kullanılma nedeniyle kayba uğrayabilir. Bu kayıplara işletme personeli isteyerek ya da istemeyerek neden olabilir. Kayıplar ya doğrudan doğruya ya da belgeler ve muhasebe kayıtları aracılığıyla gerçekleştirilir. Yönetimin bu kayıpları hiç değilse en aza indirecek önlemleri alması, varlıkları ile defter ve belgelerin nasıl korunacağına dair yöntemler geliştirmesi ve bunları uygulamaya koyması gerekir (Çömlekçi 2001:8)

Bilgilerin doğruluk ve güvenilirliğini sağlamak: İşletme yönetimi, faaliyetlerini faaliyet raporlarından ve muhasebe raporlarından izler. Yönetimin alacağı kararların dayanağını bu raporlardaki bilgiler oluşturur. Kararların doğruluğu bu bilgilerin doğruluk ve güvenilirliğine bağlıdır. Yönetimin doğru ve güvenilir bilgi üretme ile işletme içine ve dışına raporlamanın yöntemlerini belirlemesi, bu konuda olası hataları en aza indirecek önlemleri alması ve uygulamaya koyması gerekir (Çömlekçi 2001:7)

Faaliyetlerin verimliliğini ve politikalara uygunluğunu sağlamak: İşletmede kaynakların istenerek ya da istenmeyerek yanlış kullanılması veya iyi kullanılmaması faaliyetlerin verimliliğini düşürür. Bu açıdan personel, makine, tesisat, hammadde ve malzeme gibi kaynakların uygun kullanılmamasına karşı yönetimin verimliliği artırıcı önlemler alması ve uygulaması gerekir (Çömlekçi 2004:8)

Kaynakların ekonomik ve verimli kullanımını sağlamak: İşletme amaçlarının ekonomik ve verimli bir şekilde gerçekleşmesini sağlayacak iç kontrol usul ve yöntemleri uygulanmalıdır. Kaynakların ekonomik kullanımı; amaçlara ve hedeflere, riske uygun olan bir maliyette ulaşmak demektir. Başka bir deyişle, planlanmış maliyetle gerçekleşmiş maliyet arasındaki ilişkidir. Gerçekleşmiş maliyetler planlanmış maliyetlerin altında ise kaynaklar ekonomik (tutumlu) kullanılmış demektir. Kaynakların verimli kullanımı ise, tüketilen kaynaklar ile elde edilen fayda arasındaki ilişkidir. Doğru ve uygun zamanda en az kaynak kullanılarak amaçlara ulaşılmışsa, verimlilik sağlanmış demektir. İşletme yönetimi, bir faaliyetin ekonomik olup olmadığını ve kaynakların verimli kullanılıp kullanılmadığını ölçebilmek için faaliyet standartlarını belirlemek zorundadır. Belirlenmiş faaliyet standartları iyi anlaşılmalı, standartlardan sapmalar belirlenmeli, analiz edilmeli, düzeltici önlemlerin alınmasından sorumlu kişiye iletilmeli ve gerekli düzeltici önlemler alınmalıdır (Kepekçi, 2000: 63)

Belirlenen amaçlara ve hedeflere ulaşılmasını sağlamak: İç kontrol sisteminin planlandığı gibi uygulanması, sistemin etkinliğini ifade eder. İşletme yönetimi, işletmenin amaçlarına ve hedeflerine ulaşılmasını sağlayacak şekilde sistemi yönlendirdiğinde, etkin kontrol mevcuttur. Sistemi yönlendirme, belirlenmiş amaçlara ulaşmaya ek olarak işlemleri yürütmek için yetki vermeyi, faaliyetlerin gözetimini, incelemeyi ve sorumlu kişilere raporlamayı, planlanmış faaliyetlerle gerçekleşmiş durumu karşılaştırmayı ve sistemin planlandığı gibi işlediğini kanıtlayacak, işlemlerin yürütülüşüne ilişkin belge düzenini kurmayı kapsar (Kepekçi, 2000: 63).

3.3. Etkin Bir İç Kontrol Sisteminin Özellikleri

Bir işletmede aktiflerin korunması; yönetimin belirlediği ilkelere, politikalara ve emirlere uyulmasına, yöntem ve işlemlerin zaman, para ve emek kaybına yol açmayacak şekilde yürütülmesine, mevzuat ilişkilerinin kurulmasına, muhasebe belgelerinin ve kayıtlarının gerçeğe uygunluğunun incelenmesine olanak verecek bir iç kontrol sisteminin kurulmasına bağlıdır. Bu

amaçlara ulaştırarak etkinlikte ve güvenilirlikte bir iç kontrol sistemi aşağıda sıralanan özellikleri taşımalıdır (Çömlekçi 2001: 10-15)

- ✓ İyi bir organizasyon planı
- ✓ İyi bir muhasebe sistemi
- ✓ İyi bir çalışma sistemi
- ✓ Yeterli sayıda ve kalitede personel
- ✓ İç denetim bölümü

3.4. Etkin Bir İç Kontrol Sistemi İçin Temel İlkeler

Etkin olarak çalışacak bir iç muhasebe kontrol sisteminin kurulmasında dikkate alınması gereken temel ilkeler şunlardır (Güredin, 2000: 178):

- ✓ Görevlerin ayırımı ilkesi,
- ✓ Kıymet hareketlerinin yetkilendirilmiş olması ilkesi,
- ✓ Uygun belgeleme ve muhasebe kayıt düzeninin var olması ilkesi,
- ✓ Varlıkların ve muhasebe kayıtlarının fiziki korunması ilkesi,
- ✓ Bağımsız mutabakatların yapılması ilkesi,

Bu ilkelerin neleri kapsadığı kısaca açıklanacak olursa:

Görevlerin Ayırımı: Bu ilke çok geniş kapsamlı olup muhasebe kontrolü ile ilgili tüm amaçları kapsamaktadır. Görevlerin ayırımı ilkesi bir kıymet hareketinin başlangıcından tamamlanmasına ve muhasebe kayıtlarına alınmasına kadar olan sorumluluğun tek bir kişi tarafından değil; birkaç görevli arasında paylaşılmasını öngörmektedir (Güredin, 2000: 179). Örneğin; bir satış işleminde siparişi alacak, onaylayacak, siparişi hazırlayıp gönderecek, faturayı düzenleyecek, tahsilatı ve mutabakatları yapacak olanların aynı kişiler olmamasıdır.

Kıymet Hareketlerinin Yetkilendirilmiş Olması: Her işlem mutlaka yetkilendirilmiş kişiler tarafından ve yetkileri dahilinde yürütülmelidir. Varlıkların yanına girme ve onlara el sürme sadece bu konuda yetkisi olan kişiler tarafından yapılabilir (Güredin, 2000: 180).

Uygun Bir Belgeleme ve Muhasebe Kayıt Düzeninin Var Olması: Etkin bir kontrolün yapılabilmesi uygun bir belgeleme düzeninin varlığını gerektirir. Kıymet hareketine neden olunması ve muhasebe kayıtlarına geçirilmesi belge ile gerçekleştirilir ve sorumluluk belge üzerinde izlenir (Güredin, 2000: 181). Bu yüzden işletmedeki her bir işlemin, oluşturulacak iş akışına göre ve uygun belge düzeni içerisinde gerçekleştirilmesi gerekir.

Fiziki Korunma: Varlıkların ve muhasebe kayıtlarının fiziki olarak korunması için her türlü fiziksel önlem alınmalıdır (Güredin, 2000: 181). İşletmede varlıklarının yangın, sel gibi doğal afetlere, varlıkların niteliğine göre sıcaktan ve soğuktan, kasıtlı ya da kasıtsız zarar verilmeye ve bilgi sistemlerinin donanım ve yazılımına yetkisiz erişime karşı alınabilecek her türlü önlem ve/veya önlemlerin alınması ve bunların belli periyotlarla kontrollerinin yapılması işletme varlıklarının korunması açısından son derece önemlidir.

Bağımsız Mutabakat: İç kontrol sistemi unsurlarının uygun olarak çalıştırılıp çalıştırılmadığını saptamak için bağımsız iç mutabakatların yapılması zorunludur. Bu mutabakatlar o muhasebe kaydının yapılmasından sorumlu olan kişilerin dışındaki kişiler tarafından, belirli aralıklarla ve önceden haber verilmeden yapılmalı ve mutabakat sonucu ortaya çıkarılan uyumsuzluklar yönetime raporlanmalıdır (Güredin, 2000: 181)

4. e-İŞLETMELERDE SATIN ALMA İŞLEMLERİ İÇ KONTROL İLİŞKİSİ

e-İşletmelerdeki iç kontrol sistemi öncelikle iki aşamada değerlendirilebilir. Birincisi tüm bilgi sistemlerine ilişkin iç kontrol prosedürleri, diğeri ise bu bilgi sistemi üzerinde işletme faaliyetlerinin gerçekleştirildiği KKP yazılımı üzerindeki iç kontrol prosedürleridir. Çalışmanın bu kısmında sırasıyla bu konular üzerinde durulacaktır.

4.1. Bilgi Sistemleri Güvenliği İçin İç Kontrol Prosedürleri

e-İşletmeler faaliyetlerini tüm işletme fonksiyonlarını birleştiren KKP sistemleri üzerinden gerçekleştirmektedirler. KKP sistemlerinin de sağlıklı bir şekilde işletme amaçlarına hizmet edebilmesi de iyi bir iç kontrol sistemiyle mümkün olabilecektir. Bunun içinde öncelikle bilgi sisteminin güvenliğinin sağlanması birinci koşuldur. İşletmelerin ISO 27001 bilgi güvenliği standardı sahibi olmalarının bilgi sistemi güvenlikleri açısından kritik öneme sahip olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü iç kontrol sistemi durağan bir sistem değildir, dinamiktir. İşletmenin faaliyetlerinin her türlü gelişim ve değişimde işletme amaçlarının yerine getirilmesini aksatmayacak şekilde revize edilmesi gerekmektedir. Bilgi teknolojileri de sürekli bir değişim ve gelişim içerisinde olduğundan aynı zamanda bu değişim ve gelişim kendisiyle beraber farklı farklı riskleri de beraberinde getirmektedir. Bu yüzden de bilgi güvenliğinin sürekli güncel riskleri de önleyecek şekilde hem donanımın hem de yazılımların geliştirilmesi gerektiğinde değiştirilmesi gerekliliğinin zamanında yapılması hayati önem arz etmektedir. Bilgi teknolojileri sisteminde kontrol risklerine ilişkin matris tablo 11’de gösterilmektedir. Tablo incelendiğinde bilgi güvenliği zafiyeti durumunda nelerle karşılaşılacağı bilgi güvenliğinin önemini açıkça ortaya koymaktadır.

Tablo 2: Bilgi Teknolojileri Sistemlerinde Kontrol ve Risk Matrisi

Kontrol Kategorisi	Güvenlik Riskleri	Gerçekleşebilir Riskler	Süreç Bütünlük Riskleri	Gizlilik Riskleri
<i>Kullanıcı kimlik doğrulaması</i>	<i>Yetkisiz kullanıcının yapabilecekleri</i>	<i>Yetkisiz kullanıcının yapabilecekleri</i>	<i>Yetkisiz kullanıcının yapabilecekleri</i>	<i>Yetkisiz kullanıcının yapabilecekleri</i>
Kullanıcı Adı Şifre Güvenlik Belirteci veya Akıllı Kart Biyometrik cihazlar Giriş işlemleri Erişim düzeyleri Bilgisayar logları Yetki tabloları	Veri arama Veri değiştirme Veriye zarar verme Veri çalma Var olmayan işlemlerin kaydedilmesi ya da yetkisiz işlemler	Sistemleri kapatma Programları kapatma Sistemleri Sabote Programları değiştirme	Veri değiştirme Programları değiştirme Var olmayan işlemlerin kaydedilmesi ya da yetkisiz işlemler reddetmek	Veri arama Veriye zarar verme Veri çalma
Hacking ve diğer ağ saldırıları	Kişilerin yapabilecekleri	Kişilerin yapabilecekleri	Kişilerin yapabilecekleri	Kişilerin yapabilecekleri
Güvenlik Duvarı Şifreleme Güvenlik politikaları Güvenlik ihlali çözümleri Güvenli yuva katmanı (SSL) Sanal özel ağ (VPN) Kablolu eşdeğeri gizlilik (WEP) Servis seti tanımlayıcısı (SSID) Antivirüs yazılımı Güvenlik Açığı değerlendirme Penetrasyon testi Saldırı tespit	Veri arama Veriye zarar verme Veri çalma Veri değiştirme Var olmayan işlemlerin kaydedilmesi ya da yetkisiz işlemler	Sistemleri kapatma Programları kapatma Sistemleri Sabote Programları değiştirme İşlemleri engelleyen ya da yavaşlatan virüs bulaştırma	Veri değiştirme Program değiştirme Var olmayan işlemlerin kaydedilmesi ya da yetkisiz işlemler İşlemleri engelleyen ya da yavaşlatan virüs bulaştırma	Veri arama Veriye zarar verme Veri çalma
Çevre		Çevresel Sorunlar	Çevresel Sorunlar	
Sıcaklık, nem kontrolleri Yangın, sel, deprem kontrolleri Kesintisiz güç kaynakları Acil güç kaynakları		Sistemleri kapatma Programları kapatma	Hata veya aksaklıklara neden olma Güç kaybı nedeniyle veri kaybına veya bozulmasına neden olma	
Fiziksel Erişim	Yetkisiz kimselerin yapabilecekleri	Yetkisiz kimselerin yapabilecekleri	Yetkisiz kimselerin yapabilecekleri	Yetkisiz kimselerin yapabilecekleri
Kart anahtar İşletim sistemi yapılandırma tabloları Donanım yapılandırması tabloları	Kullanıcı erişim düzeylerini değiştirme	Sistemi kapatma Sabotaj ya da sisteme zarar verme Virüs bulaştırma	Programları kapatma Programlara sabotaj Virüs bulaştırma	Veri arama Veriye zarar verme Veri çalma
İş sürekliliği	Veri yedeğinin yanlış kullanımı	Sistem kesintileri	Sistem kesintileri	Veri yedeğinin yanlış kullanımı
Felaket kurtarma planı Veri Yedekleme Dışına yedekleme	Verilere istenmeyen erişime neden olma	Sistemin kapanması	Hata veya aksaklıklara neden olma	Verilere istenmeyen erişime neden olma

Kaynak: Turner ve Weickgenannt, 2009: 134.

Online iç kontrol teknikleri bilgi sisteminin her türlü tehdiye karşı alınması gereken güvenlik önlemlerini kapsamaktadır. Aşağıda yazılımın güvenliğine yönelik teknikler üzerinde durulmaktadır. Ama her şeyden önce ve önemlisi işletme bilgi sistemlerinin fiziki olarak güvenliklerinin temin edilmiş olması gerekir. Herhangi bir doğal afet, ya da kasıtlı zarar vermeleri önleyecek şekilde güvenliklerinin alınmış olması gerekir. Havalandırma, soğutma sistemlerinin kurulmuş olması gerekir. Herhangi bir elektrik kesintisine karşı jeneratör, UPS sistemlerinin kurulmuş olması, işletmeden ayrı bir yerde aynı şekilde güvenli bir veya daha fazla ortamda sistemin belli periyotlarla yedeklerinin alınması gerekmektedir.

Yukarıdaki matris de de sıralanan risklerin en indirilebilmesi için aşağıda sıralanan güvenlik önlemleri büyük önem arz etmektedir (Deshmukh 338-355):

- ✓ Güvenlik Politikası
- ✓ Şifre, Güvenlik Belirteci ve Biyometrik
- ✓ Erişim Kontrol Listesi
- ✓ Anti-Virüs Yazılımları
- ✓ Sosyal Mühendisliğe Karşı Savunma:
- ✓ Kriptoloji
- ✓ Dijital Filigran
- ✓ Güvenlik Duvarları
- ✓ Web İçerik Filtreleme
- ✓ Sanal Özel Ağ (vpn)
- ✓ Mesaj Güvenlik Protokolleri

4.2. KKP Yazılımı, Sistem İşletmeni ve Ticari Sistem İç Kontrol Prosedürleri

İşletmecilik uygulamalarında KKP sistemi gelinen son noktadır ve gittikçe de bu sistem geliştirilmektedir. Farklı yazılım firmalarının farklı uygulamaları olabilmektedir. Ancak temel işletme fonksiyonlarının çalışma sistemi birbirinin benzeridir. KKP yazılımlarında iki sistem vardır. Birincisi program üzerinde işletmenin tanımlandığı deyim yerinde ise program üzerinde işletmenin kurulduğu ve bu işletmenin faaliyetlerinin sistem üzerinde gerçekleştirilebilmesine yönelik her türlü tanımlamaların, dönemlerin, bölümlerin, işyerlerinin, fabrikaların, ambarların, çalışanların ve işletmeye ilişkin tüm tanımların yapıldığı ve dosyalarının oluşturulduğu sistem işletmeni tarafı vardır. Bir de gerekli işletme faaliyetlerinin gerçekleştirileceği ticari sistem bölümü vardır.

Sistem işletmeni (her bir KKP programında değişik adlandırılabilir ama fonksiyonları aynıdır) bölümündeki tanımlamalar ve yetkilendirmeler tüm sistem için ortak olduğundan sistem işletmeni iç kontrol ilişkisi tüm muhasebe bilgi sistemleri alt sistemleri için ortak olarak incelenecektir.

Sistem işletmeni bölümü son derece kritik öneme sahiptir. Çünkü bu bölüm sistemin tüm çalışma şeklini belirlemektedir. O yüzden bu bölüme sistem yöneticisi rolünde olan ve işletmede bu rolü yerine getirecek olan kimsenin erişimine izin verilmektedir. Sistem yöneticisi haricinde bu bölüme kimsenin erişememesi gerekmektedir ve iç kontrol açısından da son derece önemlidir.

Sistem işletmeni bölümünde gerekli tanımlama ve yetkilendirmeler sisteme girilmeden önce sistem analiz ve tasarımının iyi bir şekilde ilgili işletme yetkilileri tarafından yapılması gerekmektedir. Çünkü buradaki tanımlamalar çok sık değiştirilmez, değiştirilmemesi de gerekir. Onun için işletme organizasyonuna göre işletmedeki her bir bölüm, işyeri, fabrika, ambarlar ve bunlar arasındaki bağlantılar, çalışanlar ve çalışanların bağlı oldukları birim ve birimdeki yetki ve sorumlulukları, işletme de kullanılan bilgisayar terminallerine varıncaya kadar sistemde tanımlamaları yapılmalıdır. Bu tanımlar ve yetkilendirmelerin sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için işletme organizasyon yapısının da iyi bir şekilde ortaya konması yetki ve sorumlulukların

açık ve net olarak belirlenmesi iç kontrol sistemi açısından da son derece önemlidir. Organizasyondaki görev ve yetkilendirmelerde iç kontrol ilkesi gereği görevler ayrımı ilkesine dikkat edilerek görev ve yetkilendirmeler yapılmalıdır. Kısacası sanal ortamda her şeyiyle bir işletme kurulmuş olacaktır. Fiziki olarak işletmede gerçekleşecek her bir işlemin sistem üzerinden gerçekleşmesi gerekecektir.

Sistem işletmeni bölümünde iç kontrol sistemi arasındaki ilişki açısından bakıldığında buradaki en önemli noktalar kullanıcı tanım, rol, yetki, şifreleme açısından önem arz etmektedir. Mevcut kullanıcıların sistemde tanımlanması yapılmakta ve görevlerin ayrımı ilkesi gereğince kullanıcının işletmenin hangi bölümünde hangi yetkilere sahip olduğu sistemde tanımlanabilmektedir. Böylelikle çalışan kendisinin yetkilendirilmediği alanlara giriş yapamayacaktır. Örneğin satış bölümünde çalışan bir personele sadece satış siparişlerini girme ve inceleme yetkisi verildiğinde o kullanıcı yine kendisi için tanımlanan bilgisayar terminalinden kendisine verilen yetkiler çerçevesinde işlem yapabilecektir. Sadece satış siparişi girebilecek ancak değiştirme ya da silme yapamayacak sadece girdiği siparişleri inceleyebilecektir. Bu yetkilendirmeler içinde işletmede yine iç kontrol sisteminin bir gereği olan işletme organizasyon yapısı ve iş tanımlarının analiz ve tasarım aşamasında yapılmalı ya da mevcut işletmede varsa bunun güncellenerek yeni sisteme uygun hale getirilmelidir. Yine zaman içerisinde kullanıcı yetkilerinde bir değişiklik olduğunda bu durum ilgili kullanıcının amiri tarafından sistem yöneticisine bildirilmeli o da gerekli yetkilendirmeleri yapmalıdır. Çalışan işten ayrılma gibi durumlarında da mutlaka üzerindeki yetkiler, şifreler alınmalı sisteme erişimi engellenmelidir. Zaman zaman çalışanların sistemde neler yaptığı sistemden izlenmelidir. Söz konusu yetkilendirme ve tanımlamalara ilişkin bazı KKP sistemi ekran görüntüleri aşağıda gösterilmektedir.

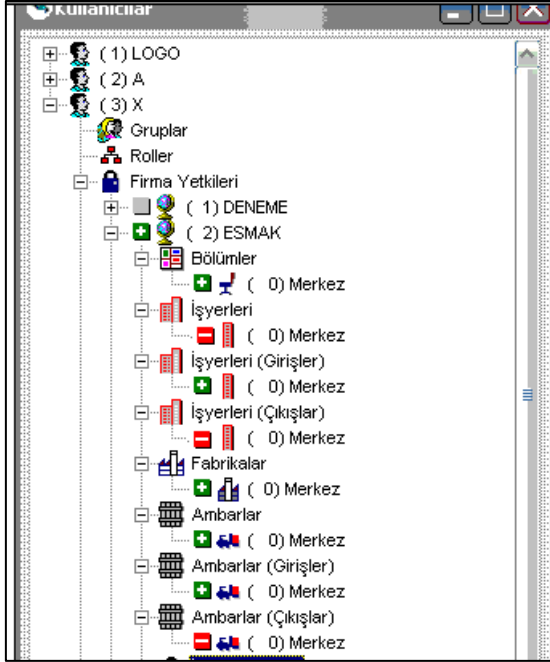
İşletmeye ait tüm işyeri, fabrika, ambar ve bölümler organizasyon yapıları ve birbiri ile ilişkilerine göre tanımlanarak kaydedilir. Ticari sistem yapılacak herhangi bir işlem için burada tanımlanan bilgilerle ilişkisi varsa burada girilen bilgiler otomatik olarak ekrana gelecektir.

The screenshot shows a software interface for user management. The window is titled 'Kullanıcılar'. It contains a list of users with icons and labels: (1) LOGO, (2) A, and (3). Below the list, there are several input fields and buttons. The 'No.' field contains the number 3. The 'Adı' field contains the letter X. The 'Şifre' field contains an asterisk (*). The 'Firma' field is set to '(Belirtilmemiş)'. To the right of these fields are buttons for 'Kaydet', 'Vazgeç', 'Detaylar', and 'Kapat'. Below the 'Firma' field, a dropdown menu is open, showing a list of options: '(Belirtilmemiş)', '1 - DENEME', and '2 - ESMK'. The '2 - ESMK' option is currently selected and highlighted in blue.

Ekran 3: Kullanıcı Tanımı Ekranı

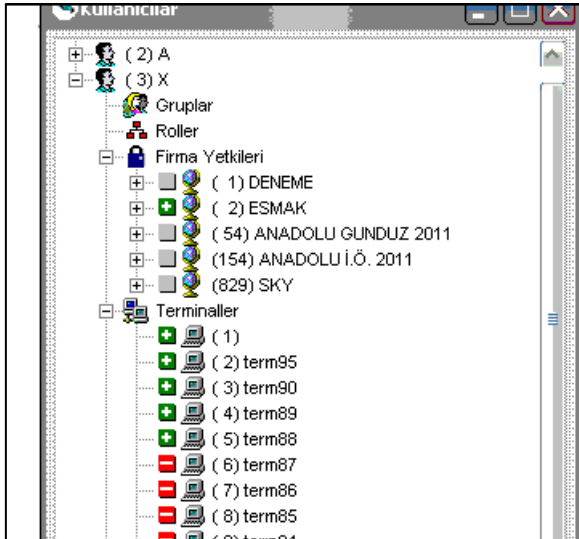
İşletme de sistemi kullanacak tüm personel yukarıdaki kullanıcı tanımı ekranından sisteme kaydedilir. Sisteme kaydedilirken çalışacağı firmanın da seçilmesi gerekir. Bu iç kontrol açısından çok önemlidir. Eğer herhangi bir firma seçilmeyecek olursa bu kullanıcı sistemde tanımlı tüm firmalarda işlem yapabilir. Bu da işletme için risk arz edecektir. Kullanıcı adı ve

şifreleri de bu ekrandan tanımlanmaktadır. Sistem kullanıcı şifresini buradan bir kez tanımlar, kullanıcı ticari sistem bölümünden şifresini değiştirir.

Ekran 4: Kullanıcı Firma Yetkileri Ekranı

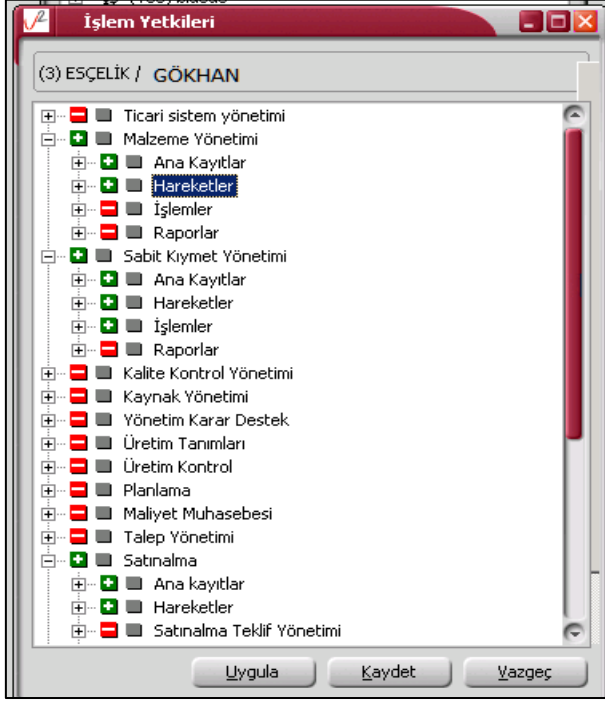
Kullanıcının hangi firmada çalışacağı belirlendikten sonra yukarıdaki ekranda o firmanın hangi bölüm, işyeri, fabrika ve ambarında işlem yapabileceği yetkileri verilir ya da kısıtlanır. Bu yetkilendirmeler de iç kontrol açısından son derece önemlidir.

Ekran 5: Kullanıcı Terminal Yetkilendirme Ekranı

Yukarıdaki ekrandan da kullanıcının çalışacağı bilgisayar terminaline yetki verilir. Diğer terminal yetkileri sınırlandırılır. Çalışan kullanıcı adı ve şifresiyle hangi terminalden

yetkilendirilmiş ise sadece o terminalden sisteme giriş yapabilir. İşletmedeki diğer hiçbir terminalden sisteme giriş yapamayacaktır. İç kontrol açısından bu yetkilendirmelerinde titizlikle yapılması gerekir.

Ekran 6: İşlem Yetkileri Ekranı

Yukarıdaki işlem yetkileri ekranından kullanıcının yetki ve sorumluluğuna göre işlem yetkilendirmeleri yapılacaktır. Kullanıcının sadece kendi yetkisinde olan işlemler kendi ekranında görünecektir. Diğer işlemlere ilişkin modül ve alt modüllere erişemeyecektir. İç kontrol açısından son derece önemli yetkilendirmelerden birisi de işlem yetkilendirmeleridir. Kullanıcı yetkileri birim amiri tarafından tayin edilecektir. Çalışanın görev yetki ve sorumluluğu ile ilgili bir durumda sistem yöneticisi ilgili yetkilendirmeleri revize edecektir.

Sistemin analiz ve tasarımında muhasebecilere çok kritik görevler düşmektedir. Çünkü işletmede yapılan her bir işlemin hem parasal hem de muhasebe kayıtları açısından muhasebeyi ilgilendirdiği için muhasebecilerin işletme sürecinin tamamına dahil olması hatta bilgi sistemleri ile ilgili olarak da bilgi sahibi olması ve sistem analiz ve tasarım aşamasında mutlaka bulunmaları gerekmektedir. Muhasebecilerin geleneksel sistemdeki kaydetme raporlama olan görev alanı sistem analizi ve tasarımının geliştirilmesine, bilginin yorumlanması ve kullanılmasına doğru genişlemiştir.

Yukarıda sistemin tamamı için gerekli olan bilgi güvenlik önlemleri ve sistem işletmeni bölümü tanımlamaları açıklanmaya çalışıldı. Şimdi ise e-işletmelerde satın alma işlemleri iç kontrol sistemi ilişkisi incelenmeye çalışılacaktır.

Öncelikle işletmede satın alma işlemlerine ilişkin satın alma iş akışı oluşturulmalıdır ve işletmedeki tüm satın almalar bu akışa göre yapılmalıdır. İlgili birim çalışanları da bu konuda bilgilendirilmelidirler. Bu akıştaki her bir aşama, onay ve işlemler en ince detayına kadar belirtilmeli ve işletmedeki satış işlemlerinde de bu akış aynen uygulanmalıdır. Her bir çalışanın

yetkisi ve sorumluluğuna göre yetkileri sistem yöneticisine bildirilmeli ve sistem yöneticisi de ona göre kullanıcıyı yetkilendirmelidir.

Satın alma talebi ihtiyacın ortaya çıktığı birim tarafından talep açma yetkisi verilen kullanıcı tarafından oluşturulur. Satın alınacak malların tesliminde kalite kontrolünün yapılması gerekiyorsa sistemden mutlaka kalite kontrollü olarak seçim yapılması gerekir. Bu iç kontrol açısından önemli bir noktadır. Kalite kontrol atamasına ilişkin örnek bir ekran görüntüsü aşağıda gösterilmektedir. Ekran incelendiğinde anlaşılacağı üzere hem nitel hem de nicel olarak kalite kontrol kriterleri atanabilmektedir.

KKK Türü	KKK Kodu	KKK Açıklaması
Nicel	NİCEL	nicel
Nitel	NİTEL	nitel

Kontrol Noktası

Malzeme Yönetimi Fişleri Satınalma İrsaliyeleri Satış ve Dağıtım İrsaliyeleri

Kontrol Sorumlusu: (Belirtilmemiş) Kontrol Sıklığı: 1 / 1 MAIN
Kontrol Ekipmanı: Kontrol Sayısı: 1
Önem Derecesi: 1 Numune Miktarı: 1 / 1 MAIN
Kabul Oranı (%): 0

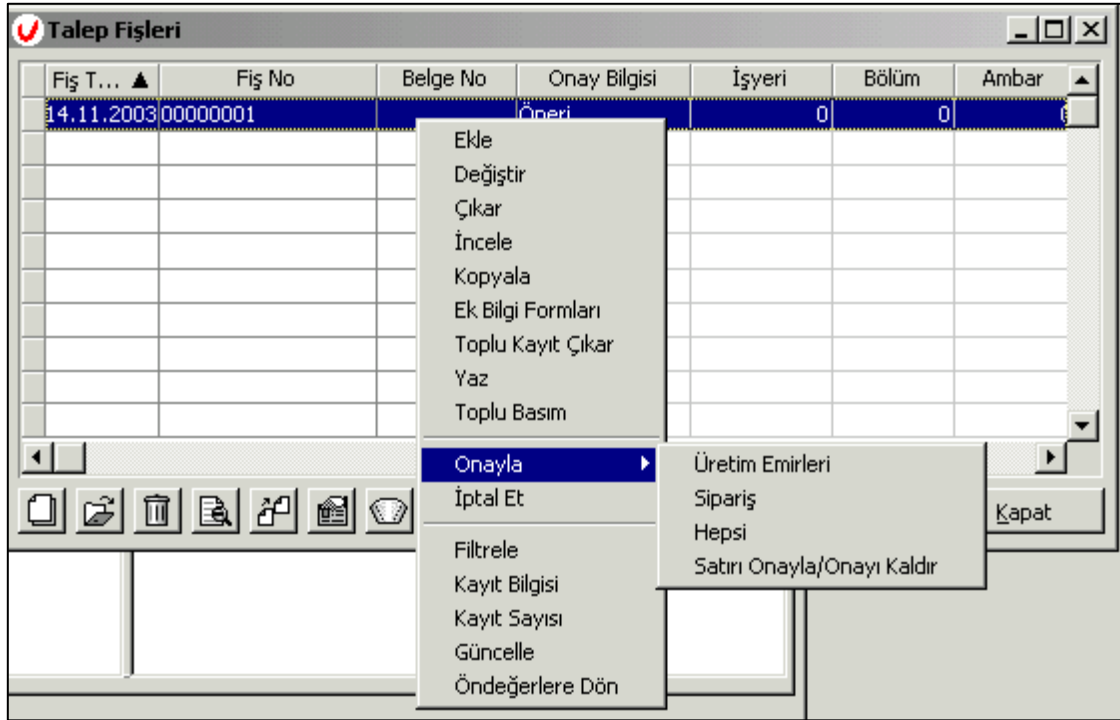
Değerler

Nominal Değer: 0 adet (-) Tolerans: 0 adet
Asgari Değer: 0 adet (+) Tolerans: 0 adet
Azami Değer: 0 adet

Kaydet Vazgeç

Ekran 7: Kalite Kontrol Kriter Atama Ekranı

Satın alma taleplerinin mutlaka ilgili birim yöneticisi tarafından da onaylanması sağlanmalıdır. Daha sonra satın alma birimi ekranına gelen istek gerekli kontrollerden sonra ilgili satın alma yetkilisinin onayından sonra satın alma isteğine dönüştürülür. Onayları tamamlanmayan talepler kesinlikle satın alma siparişine dönüştürülemez. Satın alma talebi onayına ilişkin örnek bir ekran aşağıda yer almaktadır.

Ekran 8: Talep Fişi Onay Ekranı

Satın alma tutarı belli bir tutarın üzerinde ise muhasebe müdürü, genel müdür onaylarının da alınması gereken şekilde sistem tasarlanmalıdır. Ayrıca görevler ayrımı ilkesi gereğince istekte bulunan ile bu isteği onaylayan kimselerin aynı olmaması gerekmektedir.

Satın alma isteğinden sonra piyasa araştırılması yapılmalıdır. İşletme sisteminde kayıtlı tedarikçilerden teklif istenmelidir. Ayrıca internet üzerinden de bir fiyat ve tedarikçi araştırılması yapılabilir. En az iki üç firmadan teklif alınması işletme varlıklarının korunması açısından önemlidir. Tedarikçi sistemde tanımlı değil ise sistemde tanımlanarak onaylı tedarikçiler listesine alınmalıdır. Çünkü tedarikçi ile olan ilişkiler bundan sonra sistem üzerinden yürütülecektir.

Gelen teklifler sisteme girilerek teklif karşılaştırma raporu oluşturulmalıdır. Hangi kriterlerin karşılaştırılması gerekiyorsa ona göre bir değerlendirme yapılır. Fiyat her zaman tek başına bir kriter olmamalıdır. Çünkü fiyattan daha önemli unsurların olduğu kriterler söz konusu olabilir ve fiyatta onlarla birlikte değerlendirilerek bir karar verilmelidir. Seçilen tedarikçi ile mutlaka satın alma sözleşmesi imzalanmalıdır. Sözleşmenin yapılması iç kontrol açısından çok önemlidir. Bu şekilde, nelerin sipariş edildiği, kalite standardı, teslim ve ödeme şekli ve zamanları gibi konular yazılı olarak sözleşme altına alınmış olur. Sözleşmenin yapılması her iki tarafında net olarak ne yapacağını bilmesi açısından önemlidir ve herhangi bir anlaşmazlık durumunda yazılı sözleşme geçerli olacaktır.

Tedarik için işletme e-ihale sistemi kullanıyor olabilir. e-ihale sistemi için tedarikçilere kullanıcı adı ve şifre verilmeli ayrıca doğrulama koduyla da sisteme girmeleri sağlanmalıdır. e-ihale sistemi belli bir süreliğine açık olmalıdır ve rekabet açısından sıralamalarını görebilmelidirler.

Verilen siparişlerde üretilecek bir malzemeye ilişkin ve teknik resim gibi işletmeye özel bazı belge ve dokümanların tedarikçiye verilmesi gerekiyor olabilir. Böyle durumlarda işletmeye özel belge, teknik resim gibi belgelerin başka bir yerde kullanılmayacağı ve kimseyle

paylaşılmayacağına dair bir gizlilik sözleşmesinin imzalanması da iç kontrol açısından önemli bir noktadır.

Siparişler işletmeye geldiğinde teslim alma birimi tarafından satın alma talebi, satın alma siparişi sevk irsaliyesi kontrol edilerek teslim alınmalı ve sisteme kaydedilmelidir. Herhangi bir tutarsızlık veya yanlışlık durumunda teslim alınmamalı tedarikçi bilgilendirilmelidir. Eğer siparişler teknik bir inceleme ve kontrol gerektiren bir sipariş ise satın alma talebinde belirtildiği üzere kalite kontrol gerekli olduğu durumlarda teslim alan görevli bu siparişleri kalite kontrol bölümüne sevk eder. Orada da gerekli kontrollerden geçen malların ambara ya da üretimde nereye gönderilecek ise oraya sevk edilmesi gerekir.

Fatura geldiğinde sistemden satın alma isteği, teslim bilgisi kontrol edilerek sisteme girişi yapılmalıdır.

Tür	Kodu	Açıklama	Miktar	Birim
Malzeme	MATERIAL 1	MATERIAL 1	200	MAIN
İndirim	(İndirim)			Brüt

Ekran 9: Mal Alım Faturası Kalite Kontrol Kriter Değer Girişi Ekranı

Eğer verilen siparişler için kalite kontrol kriterleri belirlenmiş ise o siparişlere ilişkin sisteme giriş yapılırken kalite kontrol değerlerinin de sisteme girilmesi gerekir. Bu işleme ilişkin örnek ekran görüntüsü yukarıda verilmiştir.

Sözleşme gereğince ödeme nasıl yapılacaktır ona göre ödemeler yapılmalıdır. Satıcı cari hesabına işlenmelidir. Ödemelerde de belli tutarlar en az iki ya da üç imzalı olarak yapılmalıdır.

Belli zaman aralıklarında tedarikçilerle mutabakatların yapılması gerekir. Böylelikle ödemelerle ilgili bir sorun olup olmadığı tespit edilir. Herhangi bir tutarsızlık durumunda ilgili karşılaştırmalar yapılmalıdır. İç kontrol sistemi açısından önemli noktalardan birisi de mutabakatlardır.

Böylelikle e-satın alma sürecine ilişkin aşamalar ve iç kontrol açısından önemli noktalar belirtilmeye çalışılmıştır.

SONUÇ

İşletme faaliyetlerinin kurumsal kaynak planlaması yazılımları üzerinden yapılması işletmeler açısından son derece önemli hale gelmiştir. İşletme faaliyetleriyle ilgili her şeyin tek bir merkezden yürütüldüğü sistemin sağlıklı bir şekilde işletme amaçlarına uygun olarak çalıştırılabilmesi aynı zamanda etkin bir iç kontrol sistemi sayesinde mümkün olabilecektir. e-İşletmelerde kurulacak iç kontrol sistemi amaçlar açısından geleneksel işletmelerle aynı olmakla birlikte uygulama açısından birbirinden çok farklıdır.

İç kontrol sisteminin kurulabilmesi için öncelikle işletmelerin iyi bir organizasyon yapısına sahip olmaları gerekir. Bu organizasyon yapısı içerisinde herkesin görev, yetki ve sorumlulukları açık ve net olarak tanımlanmalıdır. İşletmelerdeki her bir iş süreci için iş akışları oluşturulmalıdır. İş akışlarındaki görev, yetki ve sorumluluklar iç kontrol ilkelerine göre belirlenmelidir. Kurumsal kaynak planlaması sistemi kurulurken de belirlenen bu görev, yetki ve sorumluluk paralelinde kullanıcı yetkilendirmeleri yapılmalıdır. Kullanıcı yetkilendirmeleri kurumsal kaynak planlaması sistemleri için çok önemlidir. Çünkü her bir çalışan sistem mantığı çerçevesinde yetkisi dahilinde yapacağı işlemleri yapabilecek, değiştirebilecek ya da sadece izleyebilecektir. Aksi halde yetkilendirme geniş tutulacak olursa kullanıcının bilerek ya da bilmeyerek diğer süreçlere müdahale riski ortaya çıkacaktır.

Ayrıca kurumsal kaynak planlaması yazılımlarının üzerinde çalıştığı sistem ve bu sistem donanımının da güvenliğinin hem fiziksel hem de sistem veri tabanının güven altında olması gerekmektedir. Sonuçta bunlar da işletmenin varlığıdır ve iç kontrol sisteminin amaçlarından biri olan işletme aktiflerinin korunması amacıyla uygun olarak gerekli her türlü kontrol önlem ve yöntemlerinin alınması gerekir. Buna ilişkin ISO 27001 bilgi güvenliği standardı yol gösterici olabilecektir. Bu bağlamda işletme bilgi sistemi alt yapısını iyi bir şekilde oluşturacak ve çalıştıracak bilgi işlem uzmanlarının da işletmede istihdam edilmesi gerekecektir. Muhasebecilerinde geleneksel sistemde kaydetme ve raporlama olan rolü değişmiştir. Muhasebeciler de artık sistem analiz ve tasarımında kilit rol üstlenen kimseler haline gelmiştir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Tamer, *Basel II ve İç Kontrol*. Ankara: Ankara SMMM Odası Yayın no: 53., 2007.
- Bagranoff, N.A., Simkin, M.G., Norman, C.S., *Core Concepts Of Accounting Information Systems* N.J.: John Wiley and Sons Inc., 2010
- Bozkurt, N. *Muhasebe Denetimi*. (3. Baskı). İstanbul: Alfa., 2000
- Cangemı, M., Singleton.T., *Managing the Audit Function:A Corporate Audit Department Procedures Guide*, 3rd edition, John Wiley&sons ine, 2003, s.72-76
- Combe, C. *Introduction To E-Business Management And Strategy*. Oxford: Elsevier., 2006
- Çömlekçi, F. *Muhasebe Denetimi*. Birlik Ofset: Eskişehir. 2001
- Deshmukh, A. *Digital Accounting: The Effects Of The İnternet And Erp On Accounting*. Hershey: IRM Press., 2006.
- Doyrangöl, N. İşletme Çevresindeki Olumsuz Gelişmeler Karşısında İç Denetimin Yeri Ve Önemi. *Mali Çözüm*, 60, (2002) 35.
- Gelinas, Jr. Ulric J., Richard B. Dull. *Accounting Information Systems*, Seventh Edition, Thomson: USA., 2008.
- Glover, S.M. vd., *e-Business: Principles And Strategies For Accountants*. Second Ed. New Jersey: Prentice Hall. 2003.
- Gökçen, H., *Yönetim Bilgi Sistemleri*. Ankara: Palme Yayıncılık. 2007.
- Güredin, Ersin, *Denetim*. (10. Baskı). İstanbul: Beta, 2000.
- Haag, S. Vd. *Management Information Systems For The Information Age*. (6th ed.) Boston: McGraw-Hill/Irwin, 2007.
- Hall, J.A. *Accounting Information Systems*. (Seventh Edition). OH. USA: South Western, 2011.
- Hurt, R.L. *Accounting Information Systems* New York: McGrew-Hill, 2008.
- İyiler, Zeynep. *Elektronik Ticaret ve Pazarlama İhracatta İnternet Zamanı: 1*. Ankara: T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, 2009. (www.ibp.gov.tr/bilkay/assets/eticaret.pdf Erişim Tarihi: 10.04.2011)
- Kepekçi, Celal, *İşletmelerde İç Kontrol Sisteminin Etkinliğini Sağlamada İç Denetimin Rolü*. Eskişehir: Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları No:251/171, 1982.
- Kepekçi, Celal, *Bağımsız Denetim*. (4. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi, 2000.
- Laudon, K. and Laudon, J., *Essentials Of Management Information Sytems*. 8th ed. Upper Saddle River, N.J.: Pearson/Prentice Hall. 2009.
- O'Brien, J. and Marakas, G., *Management Information Systems*. 8th ed. Boston: Mc.Graw-Hill Irwin, 2008.
- Özmen, Şule, *Ağ Ekonomisinde Yeni Ticaret Yolu E-Ticaret*. 3. Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 32, Bilgi İletişim Grubu Yayıncılık Müzik Yapım ve Haber Ajansı Ltd. Şti., 2009.
- Sawyer, L. B., Dittenhofer, M.Scheiner, H.James, Savvyers, *Internal Auditing:The Practice of Modern Internal Auditing*, 5.th Edition, Florida, HA. 2003.
- Sevim, A. ve Gül, M. Muhasebe Eğitiminde Bütünleşik Bilgi Sistemi Yaklaşımı İle ERP Yazılımlarının Kullanılması Ve Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Örneği. *XXVII Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:1808. 2008.

- Sevim, Adnan, *Dijital Muhasebe*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları Yayın No:1903. 2009.
- Sürmeli, Fevzi, *Muhasebe Bilgi Sistemi*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı yayınları NO: 115. 1996.
- Turner, L.D. ve Andrea B. Weickgenannt, *Accounting Information Systems The Controls And Processes* N.J.: Wiley, 2009.
- Yahyagil, M.Y. *KOBİ'lerde Bilgisayar Teknolojileri Uygulamaları*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayın No:2001-26. Su Matbaacılık Ltd. Şti. 2001.
- Yıllancı, F.M. İç Denetim Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi İşletmesi Üzerine Bir Araştırma. (2. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım. 2006.
- www.logo.com.tr (Ekran görüntülerinin alındığı programla ilgili detaylı bilgiler için)